

УДК 7.044:7.071.2

Тетяна Осадчук

НАЦІОНАЛЬНІ КОНЦЕПТИ В РЕЖИСЕРСЬКІЙ ТВОРЧОСТІ ФЕДОРА СТРИГУНА (періоду незалежності України)

Стаття присвячена розкриттю національних концептів у режисерській творчості Федора Стригуна. На основі аналізу режисерського доробку митця періоду незалежності України розкриваються провідні ідеї його сценічних творів. З'ясовано, що в режисерській творчості Ф.Стригуна яскраво окреслюються національно-визвольний, державотворчий, історико-етнографічний концепти, а також концепти трагізму долі українського народу, новітньої хвилі української еміграції, долі української помісної церкви, сутність яких виражає національну позицію митця в контексті сучасного театрального процесу в Україні.

Ключові слова: Федір Стригун, концепт, театральне мистецтво, сценічний образ, режисерський задум.

Початок 90-х років ХХ ст. у житті українського народу став точкою відліку сучасної доби історії України. Багаторічний деспотичний режим зруйнувався, а на його руїнах утворилася нова незалежна держава. Відбулися революційні зміни в суспільній свідомості, у громадському житті, у поступі до утвердження пріоритетів духовності. Закономірно, що зміни торкнулися й національної театральної культури: театри почали рішуче відходити “від проявів споживацько-прагматичної філософії технократів, духовного бандитизму, насильства, пристосуванства, нігілістичного ставлення до історії загалом і до залишків бюрократично-адміністративної системи...” [1, с.35–36]. Аналізуючи занепад колись повноцінного українського національного театру, Володимир Яворівський писав: “Перегляньмо репертуари наших театрів – нашого там дуже мало, а то й нема взагалі. Можливо, причина у відсутності державної національної політики в галузі культури, зокрема театрів, які починаються з п’єс” [2, с.16–17].

Одним із кардинальних завдань, які *перед митцями поставила* нова епоха, полягали в тому, щоб через відродження національних театральних традицій закласти підвалини нового українського театру, де б знайшли відображення національні образи, національні концепти історії, на сцені якого можна було б відтворити надбання драматургів і режисерів у всьому різноманітті національних вимірів. Загалом усе це мало повернути українського глядача до театру.

Виконання окреслених завдань можливе було шляхом актуалізації національних концептів репертуарної політики українських театрів – утвердження національної ідеї, становлення людської самосвідомості, відчуття свободи, соціального розвитку країни, утвердження почуття патріотизму, повернення духовних цінностей.

Закономірно, що виконання програми відродження української сцени одним з перших в Україні розпочав Львівський національний академічний український драматичний театр імені Марії Заньковецької під керівництвом Федора Стригуна, народного артиста України, лауреата Національної премії України ім. Т.Шевченка. Про митця, який “дуже добре чує час, епоху, відчуває пульс дня”, є “відповідальним перед своїм народом і власною совістю”, часопис “Вільне життя” від 30 жовтня 2009 р. писав: “Саме тому його постановки, можливо, не завжди довершені, але без сумніву актуальні, бо художник ставить те, що його болить, чим він горить і за що переживає”. Про Федора Стригуна, який ніколи не зраджував традиціям національного театру, часопис зазначає, що митця “часто порівнюють із “Садовським і Карпенком-Карим [...] за тим внеском у розвиток театру, який зробив і робить. Корифеї свого часу заклали фундамент українського театру, наповнювали його своїм баченням, своїм світоглядом. [...] серед них були справжні новатори, серед яких і наш видатний земляк Лесь Курбас. Таким новатором тепер на межі двох тисячоліть став Федір Стригун” [8, с.3].

Мета нашого дослідження – визначити й обґрунтувати національні концепти режисерської творчості Федора Стригуна в контексті вітчизняного театрального процесу періоду незалежності. Концепт у нашому дослідженні розглядається як ідея, концентрат думки, сценічне втілення режисерського задуму на матеріалі драматургічного твору, авторський погляд на сутність проблем, зокрема, національних, практично реалізований творчий проект.

Реалізація мети передбачає дослідження процесів актуалізації задумів творчого доробку Федора Стригуна у формуванні пріоритетів репертуарної політики Львівського національного

академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької періоду незалежності.

Передусім варто акцентувати, що громадянська свідомість Ф.Стригуна завжди ґрунтується на концептах української державності й національної ідеї, а театральні постановки митця відображають його думку, душевний стан, характеризують особисту національну позицію, просякнуті морально-етичною проблематикою, несуть художню вартість. У них просвічується тонке відчуття історичного часу, водночас і категоричне неприйняття політичної кон'юнктури. Наражаючись на неприйняття, Стригун експериментує, ризикує з матеріалом, але ніколи не помиляється. Буквально з перших років проголошення незалежності України його сценічні твори повели рішучу боротьбу з тими, у кого свідомість ґрунтувалася на концептах апріорної "нелюбові" до української національної політики.

Героїчний час, який знаходив відображення на сцені Львівського національного академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької, висував свої умови та вимоги до зображення фактів, подій, розкриття образів. Саме тут варто відзначити заслугу Федора Стригуна як видатного представника сучасної української режисури, його вірності традиціям режисерської класики. Погляди режисера завжди спрямовані на головні закономірності часу. З позицій усвідомленого історизму вони розкривають основний конфлікт епохи через індивідуальні риси героя-борця, біографія якого злита з біографією України. У режисурі Ф.Стригуна виразно звучить тема героїзму: у визвольних змаганнях, у праці – норма поведінки української людини, її прагнення до кінця присвятити себе служінню українському народові.

У репертуарі театру заньківчан чільне місце займають вистави з яскраво вираженими українськими національно-визвольними й історико-етнографічними концептами, концептами державотворення, національної ідеї, історичної правди, спрямовані на формування національної свідомості глядачів: трилогія "Мазепа" Б.Лепкого (інсценізація Б.Антківа), "У.Б.Н." (Український буржуазний націоналіст) Г.Тельнюк і "Андрей" В.Герасимчука із чітко виявленим концептом єдиної помісної української церкви. Федорові Стригуну також належить повернення з небуття незаслужено забутих імен українських драматургів, зокрема, відкриття і сценічне втілення творчості композитора Ярослава Барнича та його оперет "Шаріка" і "Гуцулка Ксеня".

Закоханий в українську класику, Федір Стригун здійснив постановку "Марусі Чурай" Л.Костенко, "Наталки Полтавки" І.Котляревського, декілька вистав за п'єсами Івана Карпенка-Карого – "Хазяїн", "Суєта", "Житейське море", "Безталанна". Через глибокий суспільний зміст й актуальність цих п'єс, митець засудив жорстокі методи збагачення, показав важке життя народу, його прагнення до волі, викрив представників української буржуазії, її хижацьку суть, тим самим розкривши концепт боротьби проти системи гноблення українського народу. Без шаржу й зовнішнього комізму примушував глядача сміятись із власних помилок у виставі "Сватання на Гончарівці" за п'єсою Г.Квітки-Основ'яненка.

Глибоко осмислюючи вагомість знання кожним свідомим громадянином вітчизняної історії, митець втілює на сцені "Гайдамаки" Т.Шевченка, "Павла Полуботка" К.Буревія, а також "Державну зраду" латиського драматурга Рея Лапіки (переклад з англійської Миколи Рябчука). Доопрацювавши й трансформувачи п'єсу "Державна зрада", перш ніж вона постала на сцені театру (в оригіналі дуже багато роз'яснень щодо української історії і самого Шевченка [11, с.6–7]), здійснив її сценічний варіант: сон на 2 частини. Сюжетна зав'язка дійства будується на епізоді з біографії Т.Г.Шевченка, якого було заарештовано в справі Кирило-Методіївського братства. Вважаючи, що концепт "Кобзар" вічно живий і актуальний, Федір Стригун зі своїм театром імені Марії Заньковецької вже не вперше звертається до цієї теми. "Шевченко нам дуже потрібен, – не раз наголошує митець, – щоб не збайдужіти. Проходять роки, а він все сучаснішає. І чим далі, тим буде ще страшніше його читати. Оце слово Тарасове, воно нас і породило, і тримає, воно ж нас і збереже для світу. Бо інших поетів подібної сили я просто не знаю" [3]. Очевидно, тільки людина з великим серцем, як Ф.Стригун, може відчувати той біль, яким до шаленства болів Тарас Шевченко, проїнятися щирою позиційною поезією.

У цій п'єсі також знайшли своє місце концепти митця про державну незалежність і служіння Україні. Хоч сюжет не є великою канвою для експериментальної акторської гри, вистава не залишила глядачів байдужими. Завдяки талановитому складу акторів та сценічному

трактуванню режисера, “Державна зрада” змушує присутніх у театральній залі задуматися над суттю життя і над тим, яку спадщину ми залишимо своїм нащадкам.

Часте звернення заньківчан до шевченківської проблематики інколи викликало упереджене ставлення окремих представників масової інформації. Однак воно змінювалось одразу ж після її прем'єрного показу. Тема Кобзаря не була подібною на попередні, адже саме життя спонукало режисера Федора Стригуна по-новому поглянути на старі речі: “Ми Шевченка “заялозили”, зачитали, часто навіть не замислюючись. Ми ніколи не задумувались над тим, що вірші Шевченка – це молитви” [3].

У виставі режисер використав прийом античного театру – хору-коментатора, учасники якого жили в образах Шевченкових поезій – Катерини, Тополі, Причинної, Сирітки, Лілеї. Потім у цьому гурті з'являвся Гонта, Чернець, Запорожець, в оточенні яких неодноразово знаходився Тарас. Він то прислухався до своїх героїв, то полемізував з ними. Найважчим випробуванням для актора головної ролі заслуженого артиста України С.Глови було розкриття психологічного стану героя – художника, поета, людини, яка жила емоціями більше, ніж прагматичними намірами. До того ж Шевченкова поезія, якій не бракує темпераментності, конфліктності й рельєфності образів, мимоволі могла завести на манівці зовнішньої пафосності [11, с.6–7]. Однак режисер Ф.Стригун із вершини свого особистого переживання й відчуття ролі зумів донести до актора всю ширину й велич душі зморданого, знівченого митця, у якого болить серце за Україну.

Одвічний конфлікт людини й нелюдів, добра та зла, чистоти й бруду, світла й темряви у тому житті, яке впродовж тисячоліть твориться людством, розкритий у виставі Федором Стригуном, відображає політичні, національні концепти “несамовитого Шевченка”, що до нестями був закоханий у “рідну історію”, у “рідну землю”, у “своїх людей”, сповнений ненависті до імперського тоталітаризму, і “скільки б людство не жило, [...] вища правда, в розумінні духу й ідеї, буде завжди за поетом” [4, с.5]. Позиція постановника “Державної зради” Ф.Стригуна фактично вибудувала фундамент успіху цієї вистави, адже в ній режисер розкрив важливі концепти сучасності, чому ми, нащадки великого Пророка, уже зраджуємо не чужу нам державу, а свою рідну?! Саме такі актуальні проблемні питання ставить перед собою і сучасниками митець.

Незалежність України, окрім довгоочікуваної демократії, принесла із собою низку складних проблем як для суспільства, так і для країни загалом. Відкриття кордонів спричинило масові виїзди громадян за межі держави “у пошуках кращої долі”. Така вимушена еміграція, особливо жінок, відчутно скоротила кількість населення, що спричинило різкий спад народжуваності в Україні, адже матері – берегині роду – покинули свої сім'ї. Цей біль держави торкається кожного свідомого українця, тому не дивно, що Федір Стригун одним із перших на сцені Львівського театру імені М.Заньковецької здійснив постановку “Неаполь – місто попелюшок” Надії Ковалик. У виставі розкриваються актуальні концепти новітньої хвилі української еміграції та заробітчанства, породжені виїздом жінок до Італії на заробітки. Постановка Ф.Стригуна вражає глибиною розуміння цієї проблеми, чудовою грою акторів, цікавим прийомом зображенняплинності часу й близькістю сюжету багатьом людям. Дія вистави головним чином відбувається в Італії: українка за походженням, колишній музикознавець, працює прислугою в літньої пані. На відміну від своєї родички, яка приїхала до сонячної Італії в пошуках багатого чоловіка, героїня п'єси, постійно плачучи, мріє заробити гроші, щоб викупити своє колишнє житло й повернутися в сім'ю. Здавалося б, ця вистава доволі проста й нецікава, та все ж є актуальною і хвилюючою сьогодні, адже в ній закладені драматургом і розкриті режисером гострі соціальні концепти – трагедія жінки й трагедія сім'ї, які не знаходять свого вирішення в сучасному українському суспільстві.

Творчість митця настільки різностороння і резонансна, що засоби масової інформації не стихають у з'ясуванні питань щодо його акторської і режисерської діяльності. Такий ажіотаж спричинений його унікальною особистістю, адже він один із тих, хто віддає свою душу на благо України. Як художник свій біль і щастя виливає на полотно, так само митець Ф.Стригун свої думки, бажання і тривоги виливає в сценічний матеріал.

Особисто для волелюбного Ф.Стригуна вихід України з Радянського Союзу це, перш за все, – вільний вияв українськості без цензури й заборон. В одному із своїх інтерв'ю він сказав:

“Я найбільше радий, що дожив до того часу, коли можна відкрито співати свою пісню. Хто не пережив цензури, той не знає, що це таке, коли закривають виставу, скорочують тексти, калічать ролі – я це все перейшов” [10]. Начебто часи офіційної цензури скінчилися, та все ж заборона, як така, ще не викорінилася до кінця. Із цим заньківчани та їхній художній керівник зіштовхнулися при постановці сценічного твору “У.Б.Н.” (Український буржуазний націоналіст).

Ця вистава стала сенсаційною як для Львова, так і для всієї України, вона “сколихнула громадську думку і спонукала замислитися над багатьма пекучими моментами реального сьогодення [...] вона одночасно заручилася прихильністю й неприйняттям” [7, с.4]. Провладні структури всіляко забороняли її вихід, а засоби масової інформації неправдиво анонсували майбутню постановку. Та все ж Федір Стригун, заручившись підтримкою кількох однодумців і взявши на себе велику відповідальність за творчий колектив, випустив її у світ. Режисером-постановником вистави на сцені Львівського театру імені М.Заньковецької був запрошений Мирослав Гринишин, який вважає, що саме львівський театр – “останній бастион традиційного українського театру” [9, с.15]. У ній Федір Стригун виконав головну роль, а згодом і сам виступив у ролі режисера у Волинському академічному обласному українському музично-драматичному театрі імені Т.Г.Шевченка.

Музична драма створена відомою співачкою, заслуженою артисткою України Галиною Тельнюк за мотивами листування відомого політв'язня Зеновія Красівського й Айріс Акагоші. Це – монументальний, майже 3-годинний твір про сьогодення, про людей, які колись піднімали на щит національну ідею, які досі з нею живуть, і про тих, хто їх оточує. Уся вистава пронизана концептами реального життя: касети, горілка “Гетьман”, шкірянки, шароварщина, батони, ковбаса, консерви й навіть такий винахід сучасних пивоварів, як “Живчик”. Ці “земні речі”, власне, і створювали в глядача відчуття причетності до вистави.

У виставі “У.Б.Н.” розкривається болісний для кожного небайдужого громадянина концепт неукраїнської України, користолюбства, зради, якими переповнене суспільство. Головний герой Зенон – колишній політв'язень, який після здобуття Україною незалежності самоусунувся від великої політики, оселився в провінції, живе одинаком у лісі, не знаходячи розуміння сучасників, котрі прагнуть використати його незаплямоване ім'я виключно у своїх політичних цілях. Акторському складові театру вдалося перетворити складну дилему непорозумінь на захоплюючий поєдинок ідейних переконань. Своєю виставою театр хотів доказати, що ми, сучасники, повинні пам'ятати й знати всю правду про своїх героїв, які для нас є прикладом.

Гостра, подекуди жорстока п'єса про буття української ідеї та теперішніх її носіїв й інтерпретаторів викликала величезне зацікавлення у львівської аудиторії. Це пояснюється тим, що на українській сцені за роки незалежності досі не з'явилося подібної вистави на сучасному вітчизняному матеріалі.

Привертає так само увагу глядачів і критиків “культовий” симбіоз учасників проекту “У.Б.Н.”. Львів'яни – народні артисти Федір Стригун, Таїсія Литвиненко, Богдан Козак, Петро Бенюк, молоді зірки театру імені Заньковецької Надія Шепетюк та Андрій Козак, художник Валерій Бортяков, а також кияни – вокальний дует сестер Тельнюк (Г.Тельнюк є автором тексту п'єси, Л.Тельнюк – композитор) і джаз-рокова група “Всяк Випадок”.

Сценографія вистави – декларативно-умовна, триповерхова будівля, яка символізує вертеп з його трьома ярусами. На верхньому поверсі – ангел-охоронець, жінка-зозулька, яка з діаспорним акцентом виспіває свої ліричні послання герояві. На другому ярусі, де у вертепі розігрують різдвяну драму, з'являється загибла дружина головного героя Зенона. І, нарешті, на першому ярусі, на землі “доживає своє неспішне, мученицьке, самотнє, анахоретне життє кремезний старий легінь, міцний, як козацький дуб, колишній “в'язень совісті” Зенон, проштампований “У.Б.Н.”. [...] Здається, наче Ф.Стригун в образі Зенона грає самого себе – свій біль за Україну, свою розгубленість перед безсоромністю реалій сьогодення, свій відчай од того, що концепт “національна ідея”, якому віддане і його життя, “не спрацював” так, як мріялось” [5, с.9].

За жанром виставу “У.Б.Н.” вважають новаторською, з елементами мистецької провокації – у ній парадоксально поєднано традицію українського театру з модерною музичною рок-стилістикою, любовну лірику – з детективною інтригою та сміливими політичними ілюзіями.

Як вважає сама авторка п'єси Галина Тельнюк, для драми потрібні “любов, трагедія, трохи гумору й сатири, елементи детективу” [7, с.4], що власне й було наявним. Виставою “У.Б.Н.” Зенон-Стригун висловив свою громадянську позицію, а загалом і позицію театру. Історія українського патріота, який не йде на компроміси із сучасною владою, є не менш гострою та актуальною сьогодні.

Інша вистава режисера Федора Стригуна “Ісус, син Бога живого” за однойменною п'єсою В.Босовича, поставлена в 1995 році, – це ще одна інтерпретація, ще одне розкриття художником концептів вічного й чистого образу Ісуса Христа, який є просто необхідним кожній людині, тим більше в перехідний для держави час. Тут режисером по-новому прочитані сюжети – Біблії, відтворені вічні історії, у яких змінені тільки обличчя, а ситуації і проблеми залишаються такими ж актуальними, бо вони виникають, як правило, на зламі всіх часів й епох. Федір Стригун своєю постановкою змушує глядачів щораз пізнавати Біблію, оскільки на кожен життєвий випадок там є відповідь – у ній закладено код розуміння світу, людського буття. Митець обстоє з-посеред інших принципів один чи не з найголовніших: людина в театральній залі має через страждання і біль, спричинені спогляданням зла, неминуче прийти до світла й добра, аби лишитися людиною.

Сценографія постановки, концептуальне вирішення якої органічно зливається з режисерським задумом, належить народному художникові України, лауреату Національної премії України ім. Т.Шевченка Миронові Кипріяну. Вона, як уся постановка, наповнена філософією мислення Старого Завіту: на сцені дві вертикальні площини, які символізують скрижалі (10 заповідей). У найбільш емоційний момент вистави – розп'яття Христа, скрижалі розколюються і, таким чином, утворюється символічний хрест, на котрому з'являється монументальна велич Розп'яття. Така декорація викликає несподівані асоціації, вимисел якої тоне в матеріальному підпорядкуванні ідеї вистави – Воскресінні Христа як воскресінні істини, ідеї, віри [6, с.265].

Вистава насичена метафорами, які наштовхують на роздуми, примушують прискіпливіше вдивитися в життя, аби знайти відповіді на сакраментальні питання, які, будучи “вічними”, за кожної нової історичної доби вимагають нових роздумів і нових рішень. Адже кожен образ, кожен символ, кожна деталь сценічного дійства насичені таким глибоким і втаємниченим смислом, що навіть буденне підноситься у виставі до рівня значного художнього узагальнення і, урешті-решт, народжується та філософія театру, яку сповідує Стригун і яку він мистецькими засобами прагне донести до сучасного глядача. Досліджуючи тенденції минулого й сучасного, митець прагне засобами мистецтва бодай на мить підняти завісу часу, за якою ховається непізнане й незнане майбутнє, і подивитися, якою вона буде ота реальність, якщо людина не докладе зусиль, щоб чистота лишалася чистотою, святість святістю, а духовність духовністю.

Як бачимо, актуальність і концептуальна спрямованість репертуару театру для Федора Стригуна повсякчас мають виняткове значення. Його сценічні твори, у яких зримо передані відчуття національної культури, вірність національним і духовним традиціям, засадам українського театру, збагачують скарбницю національного театрального мистецтва. Ним рухає любов до свого народу, біль за його нелегку історичну долю, гордість за звитяги своїх співвітчизників. Про це свідчить більш як двадцятирічний репертуар Львівського національного академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької, через який послідовно реалізується концепція національного театру – театру нації в контексті сучасного театрального процесу в Україні.

1. Барабан Л. Драма і театр України в 90-х роках ХХ століття / Леонід Барабан // Студії мистецтвознавчі. – 2008. – № 4. – С. 35–36.
2. Барабан Л. Театр і драма початку ХХІ століття / Леонід Барабан // Українська культура. – 2009. – № 1. – С. 16–17.
3. “Державна зрада” по-львівськи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kobzar.info/today/news/kobzar-708/index.html>.
4. Єгорова І. Державна зрада з лапками та без / Ірина Єгорова // Заньківчани перечитують Тараса Шевченка. – Львів, День. – № 200. – 6 листопада. – 2003. – С. 5.
5. Заболотна В. Коли вистава “розколює” зал / Валентина Заболотна // Урядовий кур'єр. – 2001. – 31 березня. – С. 9.
6. Кипріян М. Все в минулому... : [каталог] / Кипріян М. – Львів, 2007. – 300 с.

7. Косинська Ю. Галина Тельнюк, письменниця: “Вистава “У.Б.Н.” збудила українців від сну...” / Юлія Косинська // Робітничка газета. – 2001. – 15 серпня. – С. 4.
8. Садовська Г. Талант, відданий Україні / Галина Садовська // Вільне життя. – 2009. – 30 жовтня. – С. 3.
9. Скоропадченко З. Український буржуазний націоналізм на сцені і в житті / Зоя Скоропадченко // Дзеркало тижня. – 2001. – 10 лютого. – С. 15.
10. Стефанова Н. Федір Стригун: “Театр – це легенда” / Нонна Стефанова // Кіно. Театр. – 2003. – № 6.
11. Шевченко Т. Спадщина “Державної зради” (про виставу заньківчан “Державна зрада” за п’єсою Рея Лапіки) / Тетяна Шевченко // Український театр. – 2004. – № 1–2. – С. 6–7.

Стаття посвячена раскрытию национальных концептов в режиссерском творчестве Федора Стригуна. На основе анализа режиссерского наследия театрального деятеля периода независимости Украины раскрываются ведущие идеи его сценических произведений. Выяснено, что в режиссерском творчестве Ф.Стригуна ярко вырисовываются национально-освободительный, государствообразующий, историко-этнографический концепты, а также концепты трагизма судьбы украинского народа, новейшей волны украинской эмиграции, судьбы украинской поместной церкви, сущность которых выражает его национальную позицию в контексте современного театрального процесса Украины.

Ключевые слова: Федор Стригун, концепт, театральное искусство, сценический образ, режиссерский замысел.

This article is dedicated to illustration of national concepts in Fedir Strygun’s stage-director creation. Based on the analysis of stage-director works of the artist in the period of Ukrainian independence the leading ideas of his stage works are opened. It was found that the stage-director creation of F.Strygun clearly outlines the national-liberated, stage-creative, historical and ethnographic concepts and the concepts of tragic fate of the Ukrainian people, the latest wave of Ukrainian immigration, the fate of Ukrainian local church, and the essence of which expresses the national position of the artist in the context of contemporary theatrical process in Ukraine.

Key words: Fedir Strygun, concept, theatrical art, stage image, the stage-director’s conception.